

SANASTUSTA, SOTAVUOSIA, SITKEYTTÄ

R. E. NIRVIN KIRJEENVAIHDON KERTOMAA

Tässä kirjoituksessa kuvailen R. E. Nirvin, isäni, vuosilta 1929–1944 säilynyttä kirjeenvaihtoa, joka kertoo hänen elämästään nuorena opiskelijana, Sanakirjasäätiön monivuotisena sanastajana sekä sotaan viideksi vuodeksi joutuneena reservin upseerina. Se luo kuvaa siitä, millaisiin elämäntilanteisiin nuori tiedemies saattoi joutua ennen normaalin tutkijanuran alkua viime vuosisadan puolivälin tienoilla.

Askolan Särkijärvi, isäni synnyinkylä, on pienehkö, maatalousvaltainen kylä Itä-Uudellamaalla. Kotitalo on edelleen olemassa Myrskyläntien varrella veljeni vaimon omistuksessa. Tosin taloon kuuluneet ulkorakennukset ovat palaneet 1970-luvun alussa.

R. E. Nirvi aloitti Askolan Särkijärven kansakoulun — tämäkin rakennus on yhä käytössä — vasta 9-vuotiaana eli vuonna 1914. Kansakoulun päästötodistuksen hän sai 21.5.1918. Ajallisesti seuraava hallussani oleva koulutodistus on Porvoon Suomalaisen Yhteiskoulun kevättodistus toisen luokan oppilaalle. Oppikouluun isäni ei olisi siirtynyt ilman kansakoulunopettajansa kehotuksia. On mukava huomata, että mitä kauemmin isä kävi koulua, sitä paremmiksi kouluarvosanat muuttuivat. Ylioppilastutkinnon hän suoritti 25.5.1925.

Hallussani oleva vanhin säilynyt kirje on isoäitini 3.4.1924 päivätty kirje isälle Porvooseen, jossa tämä lukioaikanaan asui sukulaisissaan. Kortteeripaikkaan vietiin evääksi leivät, voit, munat ja suolasienet. Kirje, jossa isänäiti kertoo muun muassa

kylän kuulumisia, loppuu kehotukseen: »Kasa nyt kaikki pyykit vakkaan, ne vanhatkin jotka jäivät.» Vaatteiden pesettämisen järjestäminen on ollut melkoinen ongelma 1920–1930-luvun opiskelijoille niin Porvoossa kuin Helsingissäkin. Varma pesula oli ensin äiti ja sittemmin vaimo, mikä käy selvästi ilmi kirjeistä.

Vuosien 1925–1926 kirjeissä isäni kuvailee asevelvollisuusaikaansa Haminassa, Viipurissa ja muualla Kaakkois-Suomessa. Nuoren Suomen armeija oli tuohon aikaan sen verran vähävarainen, että kotoa oli saatava paitsi ruokalähetyksiä myös saappaita, sukkaa, kintaita, aluspaitoja ja alushousuja. Isoäitini kehottaa kirjeessään isää pitämään upouusia alushousuja kaksi viikkoa »kun ne on uuret niin ei niin pian likaannu». Isäni eräässä armeija-ajan kirjeessä Muolaan kirkonkylästä on jo yksi kieleen ja puheeseen liittyvä havaintokin: »Naisten ääni on omituinen. Se on laulava, kova ja kirkasointuinen kuin teräksen ääni.»

R. E. Nirvi oli hyvä urheilija, ja armeijassakin hän urheili ja kilpaili menestyksekkäästi. Miettiessään tulevaisuuttaan hän ajatteli jopa armeijaan jäämistä, koska reserviupseerikoulu venytti asevelvollisuusajan 15 kuukaudeksi. Hän mietti myös lääkäriksi ryhtymistä tai matematiikan lukemista ja kolmessa kirjeessä kauppaorkeakouluun menoa ilmeisesti jatkaakseen oman isänsä työtä. Siitä, miksi hän lopulta päätyi historian ja suomen kielen opiskelijaksi, ei ole hallussani olevissa kirjeissä mainintaa. »Ei siellä kotona tarvi olla huolissa. Kaikki me-

nee hyvin jo. Alku vain oli niin ikävää. Ei minua ole kaduttanut enää yhtää se, että rupesin lukemaan suomea ja historiaa», hän kirjoittaa 15.10.1926.

Kirjeistä selvisi sekkin, että Nirvi oli nuoruudessaan soittanut viulua ja ohjannut näytelmiä ja myös itse näytellyt kylän talojen vuoron perään järjestämissä iltamissa.

Keväältä 1928 minulla on hallussani vain tavallisia »mitä meille kuuluu» -kirjeitä kotoa Särkijärveltä. Sitten tulevatkin saman vuoden ensimmäiset kirjeet Suistamon laajasta pitäjästä, jossa Nirvi sanasti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kesästipendiaattina kuutena kesänä (1928–1934). Pertti Virtaranta toteaa Suomalaisen tiedeakatemian vuosikirjassa (1986–1987), että suurimmaksi osaksi Nirvin muistiinpanoihin perustuvat tiedot Suistamon karjalaisten kielestä, jonka voidaan sanoa nyt lopullisesti sammuneen.

Nirvin mielestä sanastustyö oli hauskaa ja itsenäistä. »Näissä kylissä vielä tapaa kanteleen soittajia, itkijänaisia. Loimolassa kävin sen kuuluisan itkijänaisen Matjoi Plattosen luona. Se on se sama, joka hiljattain lauloi Norjan kuninkaalle ja joka kävi Unkarissa siinä suuressa kulttuurikokouksessa», hän kirjoittaa. Kylissä on säilynyt kaikenlaista vanhaa, lapsia on joka talossa 6–8, kalastuksella eletään pääasiallisesti ja selkärehevosella kuljetaan. Vuonna 1929 Nirvi kirjoittaa laudaturtyönsä vaiheista ja uskoo työstä tulevan hyvä. Professori Virtarannan määrittelyn mukaan siitä tuli »oivallinen». Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi sen vuonna 1932 nimellä *Suistamon keskusmurteen vokalismi*.

Ennen kuin Nirviä pyydettiin Sanakirjasäätiön pitkäaikaiseksi stipendiaatiksi kentätöihin Kiihtelysvaaraan, hän toimi oppi-

koulun äidinkielen vanhempana lehtorina vuoden verran Oulussa. Oulun kirjeissä on paljon samaa viestiä, mitä olisi nykyoululaisenkin äidinkielen lehtorin kirjeissä: luokat ovat suuria, korjattavaa on paljon ja ylioppilaskirjoitusten tulosten odottaminen jännittää.

Kiihtelysvaaraan Nirvi matkusti aluksi yksin lokakuussa 1933, sillä nuori vaimo jäi Helsinkiin lopettelemaan historian lukujaan. Nirvi sai kortteerin muutaman mutkan jälkeen Turusen talosta, teetätti pieksut ja aloitti työt. Vuoden kuluttua hän siirtyi Heinävaaran kylään uusien kielimestareiden vuoksi.¹ Vuonna 1933 äitini kertoi anopilleen, että isäni saa Sanakirjasäätiöltä takaisin kielimestareiden kahvi- ja tupakkarahat ja että isä on valittu Suomalais-ugrilaisen Seuran jäseneksi, »mikä on suuri kunnia». Professori Martti Rapola pyytää kirjeellisiä tietoja sanastuksen sujumisesta ja noin sataa sanalippua professori Lauri Kettusen nähtäväksi ja käy heinäkuussa 1934 ja 1936 »näkemässä ja kuulemassa» isäni työmaata ja valokuvaamassa joitakin kohteita.

Veljeni Erkki syntyi lokakuun 30. päivänä 1935. »Terveen miehenalun ilmestymisen Suomen heimon väkilukua lisäämään on tietysti ilahduttava asia jo yleisisänmaalliseltakin kannalta», onnittelee Lauri Hakulinen marraskuussa 1935.

Tammikuussa 1937 Nirvi kävi jälleen tavanmukaisessa sanastajain talvikokouksessa Sanakirjasäätiössä esitelmöimässä eli professori Hakulinen sanoin »tuomassa sananrieskaa kuulijoiden rakennukseksi». Aihe oli »Havaintoja synonyymien ja synonyymiluonteisten sanojen syrjäytymisestä ja katoamisesta». Kotiväki voi lukea tammikuussa: »Esitelmät on pidetty. Ei ollut kellään mitään vastaan sanomista.

¹ *Sanastaja*-lehden numeroon 130 vuodelta 1986 on otettu R. E. Nirvin nekrologiin muutama mukava muistiinpano, joissa hän kertoo työstään, työtavoistaan ja kielimestareistaan.

Hieman pitäisi vain laajentaa viime- ja tämänvuotista, jotta kelpaisi väitöskirjaksi» (5.1.1937).

1930-luvun lopun kirjeiden joukossa on useita Lauri Hakulisen hauskanaisia kirjeitä. Niistä voi todeta, että Hakulinen tuki isäni työskentelyä: kannusti, antoi vihjeitä lähdekirjoista, tarjosi jopa työtä Karjalan sanakirjan artikkelien päätoimittajana (1937). Tulevaisuus olikin alkanut huolestuttaa Nirviä Heinävaarassa: mitä sanastamistyön jälkeen, hän murehtii muutamassa kirjeessä. Sanakirjasäätiön taholta ei voitu valtionavun epävarmuuden vuoksi luvata mitään. Hakulinen puhui väitöskirjan valmistumisen tärkeydestä työsaannissa, ja Rapolan viisisivuisessa käsikirjoitetussa kirjeessä pohdittiin samaa visaista tilannetta.² Lokakuun 12. päivänä Hakulinen onnittelee »uuden suomettaren aikaansaamisen johdosta» ja toivottaa Sanakirjasäätiön väen kanssa »menestystä tälle uudelle kasvatettavalle pojankasvatusvälineelle». Olen syntynyt.

Kesällä 1996 paljastettiin Kiihtelysvaaran kunnantalon edessä Nirvin sanastustyön kunniaksi suuri luonnonkivi, johon on hakattu sanat »Ei sanat salahan jous, eikä luottehet lovehen». Samat sanat on myös kaiverrettu kiihtelysvaaraalaisten vanhemmilleni antamaan jäähyväislahjan mukana olleeseen hopealaattaan. Kivessä on lisäksi sanat: »Professori R. E. Nirvi teki arvostetun suurtyön keräämällä vuosina 1933–37 ensimmäisen suomen kielen paikallismurre-sanaston Kiihtelysvaarasta».

Elokuussa vuonna 1938 Nirvi lähti suomalais-virolaisen kulttuurisopimuksen turvin tutkijaksi Tarton yliopistoon Viroon. Äitini anopilleen kirjoittamissa

kirjeissä välittyy arjen tietoja heidän Viiron-ajastaan. Vanhempani palasivat Helsinkiin 24.8.1939, mutta odotettu elämä koti-Suomessa muuttui täysin: yleinen liikekannallepano julistettiin 5. lokakuuta 1939. Talvisota oli syttymäisillään.

Lokakuussa (26.10.1939) lähettämässään kirjeessä Nirvi kertoo olevansa komennettu Joensuuhun: kirjeen asiat ovat arkirutiinien kuvausta, lasten ikävöintiä ja siihen uskomista, että valtion johto pystyy neuvottelemaan sopimuksen Neuvostoliiton kanssa ilman sodan syttymistä.

Mieliala kotirintamalla on päättäväinen, äiti kirjoittaa takaisin: »Maata ei ryssille anneta!» Jotain kumminkin pelätään: isänäiti lupaa pitää Erkki-veljestäni huolen »vaikka kuinka kävisi, saisi käydä koulutkin, jos sellaisia Suomessa sitten enää on».

Äiti kertoo kirjeessään joutuneensa kestämään sodan ensimmäiset pommitukset Helsingissä 30.11.1939 meidän lasten kanssa. Hän oli unohtanut ottaa mukaan pommisuojaan isän väitöskirjan käsikirjoituksen, ja siksi hän oli joutunut kahden pommitusaallon välillä viemään käsikirjoituksen turvaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pommisuojaan.

Isä puolestaan ei tiedä lainkaan, mitä perheelle on tapahtunut 30.11. ja on tietysti hyvin huolissaan. Joulukuun alussa hän kertoo, kuinka Joensuussa on toistaiseksi melko rauhallista, miehet haluavat rintamalle, venäläisiä kaatuu runsaasti, koska he hyökkäävät avoimesti, »mutta niitä on vain hirveän paljon», hän toteaa. Äitini mukaan Helsinki, Kerava ja Porvoo ovat tyhjillään jo 5.12. Äitini hakee peloissaan väitöskirjan käsikirjoituksen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran suojista ja viittaa

² Nirvin Kiihtelysvaaran ajasta ks. *Kiihtelysvaara-lukemisto* (1983); *Entiset nimimet. Heinävaaran kyläkirja* 2002: 129–136; Vilppula tässä lehdessä.

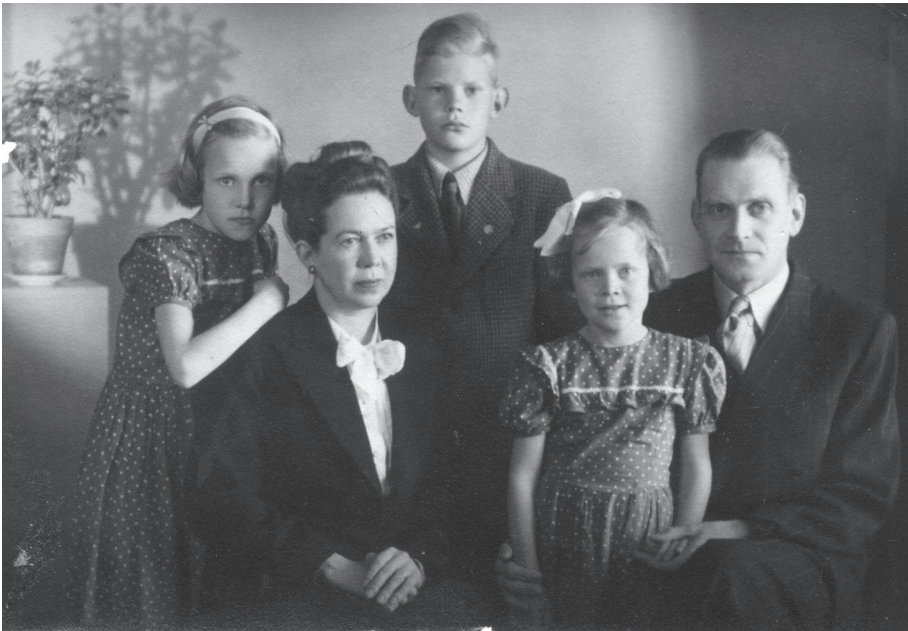
pommitettuun ja tuhoutuneeseen seitsenkerroksiseen Fredrikinkadun taloon. »Toveri Kuusisen rauhankyyhkysten lentoa» Helsingin yläpuolella pelätään. Autiossa Helsingissä eivät edes raitiovaunut kulje.

Isä ei pääse kotiin jouluksikaan 1939. Hän ei uskalla ajatella tulevaisuutta, mutta toivoo, että äiti kasvattaisi lapset kunnan suomalaisiksi, jos hän ei itse palaakaan. »Seikkailuksi meni koko elämä», hän kirjoittaa. Alkaa sotavuosi 1940. Isä pyytää äitiä huolehtimaan »väitöskirjaparasta, se maksaa enemmän kuin pinkka rahaa. Teehän sen sitten Erkki valmiiksi, jos minua ei kuulu», hän pohtii ja toivoo.

Tammikuun 28. päivänä 1940 Nirvi on etulinjoilla tykkien jyskeessä. Sotilasteltassa yövytään kynttilänvalossa, maataan haivuilla. Myöhemmin on käytössä pahviteltoa ja sittemmin korsi. Helmikuun puolessa-

välissä Nirvi on niin sanottuna nahkapoihana 300 metrin päässä venäläisten järven takana olevista asemista. Sirkkelinsahaa muistuttava ääni paljastaa, että venäläiset käynnistävät hyökkäysvaunujaan.

Äiti odottaa kolmatta lastaan ja on huolissaan. Isä haavoittuu maaliskuussa, kiväärin luoti hipaisee keuhkoa ja samalla repii oikeaa kättä. Huhtikuun alussa Martti Rapolan ikävä velvollisuus on ilmoittaa, että rahaa palkan maksamiseen ei Sana-kirjasäätiöllä enää ole; huhtikuun lopulla hän yrittää lohduttaa haavoittunutta Nirviä sillä, että säätiö tekee kaikkensa, että valtio myöntäisi sille rahaa rintamalla olevien työntekijöidensä palkan edes osittaiseen maksamiseen. Haavoittumisensa vuoksi Nirvi joutuu joksikin aikaa Seinäjoen sotilassairaalaan toipumaan ja tapaa Vaasassa olevaa perhettään, mutta kesäkuun 18. päi-

Vuodelta 1948 olevassa kuvassa on R. E. Nirvi perheineen. Vasemmalta Irma, Saima, Erkki ja Sirkka.

▷

vänä paluu rintamalle on edessä. Nirvi on 36-vuotias, ja jatkosota on alkanut.

Aluksi rintamalle ja rintamalta saapuvat uutiset ovat optimistisia. Kuitenkin jo 3.7. (kolmas lapsi syntyy 4.7.) Nuijamaalla Nirvi joutuu kahdeksi tunniksi »helvetilliseen ammuntaan», niin kuin hän sotapäiväkirjassaan kuvaa. Kaatuneita ja haavoittuneita viedään pois. Venäläiset keskittävät rajusti päivin öin. On lutukoita. On jopa kohdattava ystävän kaatuminen kranaattikeskityksessä ja sittemmin myös muiden tuttujen.

Elokuun 16. päivä 1941 Nirvi haavoittuu toisen kerran ja hänet viedään kärryillä Joutsenoon. Vasta syyskuun 8. päivänä hän tapaa perheensä Särkijärvellä: »Pieni vaaveli [siskoni vuoden ja 3 kuukauden iässä] tepasteli ja pelkäsi kovasti isäänsä. Sitten se loma alkoi», kirjoittaa Nirvi sotapäiväkirjassaan. Syyskuun 12. päivänä on kuitenkin palattava rintamalle Lappeenrannan suuntaan. Sotapäiväkirjassa Nirvi mainitsee Summan, Uusikirkon, Mustamäen, Terijoen, Kuokkalan, Rajajoen, Valkeasaaren, Tulokkaan ja Perkjärven. Sotaa käydään ankarasti, tuhoavasti, verisesti; on sadetta, hellettä, yökylmää. Kotiin lähettämissään kirjeissä Nirvi ei kuvaa taisteluita tai niiden tuloksia, koska sensuuri toimii. Kirjeet ja kortit tarkastetaan, ja se tiedetään. Tiedot ovat sotapäiväkirjasta.

Haava alkaa vaivata ja Nirvi pyrkii lokakuusta alkaen kotirintamalle. Haavoittumisensa vuoksi hän pääsee töihin Valtion Tiedotuslaitokseen vuosiksi 1941–1945. Vuosi 1944 on varmasti isäni elämän tärkein vuosi, koska silloin maaliskuun 1. päivänä tarkastetaan pommitusten pahoin raunioittamassa Helsingin yliopistossa hänen väitöskirjansa, jota hän on tehnyt Kiihtelysvaaran-vuosista alkaen.

Jos elämä olisi ollut tavallista rauhan-aikaista elämää, isäni olisi voinut ajatella nuorehkona filosofian tohtorina tulevaisuuttaan samalla tavoin kuin nuoret

tohtorit nykyisinkin. Heinäkuun alussa hänet on kuitenkin jo komennettu Kuopioon koulutusupseeriksi. Hän pyytää äitiä sääntämään kirjeet, koska ei aio enää muunlaista sotapäiväkirjaa pitää. »Olen näitä tehnyt oikeastaan siksi, että jos vanhana, jos sellainen olotila joskus tulisi kysymykseen, voisi verrytellä muistojaan.» (1.8. 1944.)

Kirjeitä vuodelta 1944 on paljon. Nirvi oletti, ettei hän filosofian tohtorina ja kapteenina enää joutuisi eturintamalle, mutta erehtyi. Nietjärven taisteluissa on koettava jatkuva tykistö- ja kranaatinheitintuli öisin, ankarat taistelut, Stalinin urkujen laulu, kalman haju ja kehnon ruoan aiheuttama ripuli. Nyt vihollinen hyökkää taitavasti. Tiedot Suomen valtion asioista ovat niin sanotun hevosten tietotoimiston varassa, mikä lisää henkistä painetta. Rahalla ei enää saa mitään, siviilissäkään.

Lopulta 4.9.1944 lopetetaan vihollisuudet. Nirvi kuvaa tyytyväisiä tunnelmia: »Suomelle ankarat mutta tilanteeseen nähden kohtuulliset», hän toteaa rauhanhetoista. »Sinne jäivät kauniit vehnäpellot, kauniit Impilahden maalatut talot, Läskelän tehdasaukeat ja Kirjalahden huvilat. – – Huomenna Punkaharjulle Savonlinnaan päin, vihollinen saapuu Sortavalaan ylihuomenna.» Syyskuun 21. päivänä Nirvi kirjoittaa: »Kirkko, Jaakkiman kirkko, kaunis tiilikirkko, on tuossa 300 metrin päässä. – – Siviilejä alkaa tulla vastaan tyhjentämään kotejaan; naiset ajavat vankkureita ja häkkirattaita.» Saaren kirkolla pidetään 23.9. »jonkinlaiset sotaretken päättäjaiset». Viisipäiväinen marssi länteen päin on ohitse.

Kun Nirvi 5. lokakuuta 1944 pääsee niin sanottuna vanhana miehenä armeijasta ja saa passinsa, hän on ollut sodassa viisi vuotta. Odottaisi, että hän jäisi aloilleen, mutta jo 11. lokakuuta hän lähtee Hämeenlinnaan Rääpiälään inkeroisia haastattelemaan. Perhe on jätettävä – nyt työn tähden.

Äidilleni Saimalle kuuluu suuri kiitos isäni tieteellisen työn mahdollistamisesta. Hän hoiti sodan aikana ja sen jälkeenkin kaikki käytännön asiat, varjeli väitöskirjan tuholta, kuunteli kaikki isän teosten ja kirjoitusten suunnitelmat ja lopulliset tekstit, piti meidät lapset hiljaisina. Hän oli isän tietokone: hän muisti, muutti, lisäsi, poisti, paransi, stilisoi ja kannusti — viimeksi mainittuihin tietokoneet eivät pysty.

On tietysti hyvin mielenkiintoista lukea vanhempiensa kirjeitä. En koskaan isäni eläessä kysynyt hänen sodanaikaisista tunnoistaan; aavistin niiden olleen ankaria. Onnekseen hänellä oli kirkas päämääränsä, tutkia suomen kieltä koko elämänsä ajan, ja tätä päämäärää hän sananmukaisesti toteutti loppuun saakka. Viimeinen teos valmistui kolme päivää ennen hänen äkillistä kuolemaansa 26.1.1986, ja se julkaistiin postuumina nimeltään *Kadonneita turkiseläimiä paikannimistöissä*. ■

IRMA NIRVI-SUURONEN

Sähköposti:

irma.nirvi-suuronen@luukku.com

LÄHTEET

- Entiset mänimet. Heinävaaran kyläkirja.* 2002. Julkaisija Kyläkirjatoimikunta (Pentti Hassinen, Alpo Hirvonen, Erkki Koljonen, Rauha Makkonen, Eero Piipponen, Esko Piipponen, Sirkka Piipponen, Yrjö Piipponen, Allan Vatanen).
- Kiihtelysvaara-lukemisto.* Toimitustyö: Sisko Noponen; suunnittelu, toteutus ja kuvasivut: Toivo Turunen. Kiihtelysvaara-seura r.y. 1983.
- VIRTARANTA, PERTTI: R.E. Nirvi 16.12.1905–26.1.1986 in *Memoriam*. – Aarne Nyssönen (toim.) 1986–1987, *Vuosikirja / Suomalainen tiedeakatemia* s. 99–104. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.